

Војвода Живојин Мишић
МОЈЕ УСПОМЕНЕ

Библиотека
БЕСМРТНА ПРЕТХОДНИЦА

Уредник
Зоран Колунџија

ВОЈВОДА ЖИВОЈИН МИШИЋ

МОЈЕ УСПОМЕНЕ

Приредио
др Саво Скоко

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Живош̄ је дӯга и шешка борба.

Ко сме шај може, ко не зна за с̄рах шај иде на̄ред!

Војвода Живојин Мишић

ПРЕДГОВОР

Војвода Живојин Мишић је, на крају блиставе војничке каријере, почео да пише своје успомене у Паризу, у болесничкој постељи. Намера му је била да опише свој животни пут од чобанина у ваљевском селу Струганику, испод Маљена и Сувобора, до команданта српске 1. армије у великој Колубарској бици (у којој је преморена и десеткована српска војска до ногу потукла аустроугарску Балканску војску) и начелника штаба Врховне команде за време савезничке солунске офанзиве 1918. године, којом је започео дефинитиван слом Централних сила. Задатак који је себи поставио већ озбиљно оболели и изнемогли војвода није био нимало лак, јер је његов животни пут доиста био „дуга и тешка борба“. Више од четрдесет година провео је у војничком мундиру и учествовао у шест ратова, уздижући се постепено од најнижег до највишег положаја у српској војсци, од чина наредника до прослављеног војводе, чије је име ушло у уџбенике ратне историје држава скоро на свим континентима. За све то време задржао је необичну скромност и лик правог народног војсковође, чак и онда када је постао легенда не само у Србији, већ и далеко ван њених граница.

У самом почетку своје четрдесетогодишње службе народу и отаџбини, као питамац Артиљеријске школе, учествовао је у два ослободилачка рата против Турске (1876. и 1877–1878. године) и тако проверавао прва теоријска војна сазнања у суровој ратној пракси. У тим ратовима ко-

мандовао је Колубарским батаљоном Ваљевске бригаде II класе и стекао драгоцену ратну искуства од којих је, свакако, најважније било сазнање да се без савремено организоване, солидно обучене и модерно опремљене војске не може победоносно окончати националноослободилачка борба, започета још 1804. године.

Уверен у то и поучен горким искуством из неправедног и неуспешног рата са Бугарском 1885, који је умањио војнички и политички углед Србије у очима и пријатеља и непријатеља, Живојин Мишић је, са својим друговима и саборцима, неуморно радио на изграђивању и усавршавању српске војске, као и на њеним непосредним припремама за рат против две трошне али још увек моћне царевине – османлијске и хабзбуршке. У томе га ништа није могло поколебати, па ни неоправдано удаљавање из војске у два маха (пензионисан је 1904. и 1913. године). Са њему својственим ентузијазмом непрекидно је радио на свом стручном усавршавању, дубоко прониčuћи у сложена начела савременог ратовања. Поред четворогодишње Артиљеријске школе завршио је аустроугарску школу гађања у Бруку на Лајти и двогодишњу припрему за генералштабну струку у српској војсци.

Природна обдареност, широко војно образовање, неисцрпна радна енергија, истрајност и педантност у извршавању задатака, обезбедили су му редовно напредовање у чину и поступно уздизање на све одговорније дужности: био је командант батаљона, пука, бригаде и дивизије и помоћник начелника Главног генералштаба, а једно време је предавао стратегију на Вишој школи Војне академије. На свим тим дужностима испољавао је велику радну способност и с лакоћом савлађивао компликоване организацијске, тактичке, оперативне и стратегијске проблеме. Са генералом, доцније прослављеним војводом, Радомиром Путником израдио је мобилизацијске, концентрацијске и почетне операцијске планове за рат против Турске и за

одбрану земље од аустроугарске агресије. Стога се, без претеривања, може рећи да је Живојин Мишић – уз Радомира Путника, Степу Степановића и Петра Бојовића – творац српске војне доктрине, која је своју животворност показала у балканским ратовима и Првом светском рату.

После Мајског преврата 1903. године пензионисан је у чину генералштабног пуковника због интрига које су око њега плели официри завереници, али је, на заузимање начелника Главног генералштаба Радомира Путника, реактивиран 1909. године и постављен за његовог помоћника.

У балканским ратовима Мишић је био помоћник начелника штаба Врховне команде војводе Радомира Путника, његова десна рука, јер је – како с разлогом истиче генерал Живко Павловић – „у најтежим тренуцима својим оптимизмом и чврстином карактера одржавао и самог Путника у уверењу у добар исход операција српске војске“. Непосредно је сарађивао на планирању и руковођењу операцијама против турске Вардарске армије, због чега је после Кумановске битке унапређен у чин генерала. Посебно се истакао правилном проценом ситуације првога дана битке на Брегалници, када је српска Врховна команда у Скопљу разматрала питање на којој линији ће примити одсудну битку. Том приликом Мишић се енергично супротставио предлогу команданта 3. армије да се повуку све снаге са Брегалнице и Злетовске реке на другу одбрамбену линију истичући да би таква мера била скопчана с великим ризиком и да би рђаво утицала на борбени морал трупа. Уместо тога, он је предложио да главне снаге 1. армије, груписане на простору Кратово–Пониква–Црни врх, пређу у противофанзиву ради преотимања оперативне иницијативе; усвајање овог предлога имало је судбоносан утицај на даљи ток и коначан исход одлучујуће битке Другог балканског рата. Па ипак, чим се завршио овај рат, Мишић је по други пут пензионисан.

Изгледало је да је тиме војничка каријера овог даровитог војсковође дефинитивно завршена. Међутим, пред

само избијање Првог светског рата, када се над малом Србијом надвила непосредна опасност од аустроугарске агресије, опет је реактивиран и постављен за помоћника начелника штаба Врховне команде која је – целисходним распоредом снага и зналачким маневрима по унутрашњим правцима, бацајући усиљеним маршевима своје дивизије с једног на други део фронта и држећи све конце у својим рукама – створила услове за прву савезничку победу у Првом светском рату, коју је извојевала српска војска у Церској бици. Војнички таленат војводе Мишића дошао је до пуног изражаја тек у знаменитој Колубарској бици, за коју су истакнути војни стручњаци рекли да је „класична како по својој идеји, тако и по начину извођења“.

Примио је команду над 1. армијом у веома критичним тренуцима, када је, због великих губитака у бици на Дрини, оскудице у тешком наоружању, муницији, одећи, обући и логорској опреми, наступила општа физичка и духовна клонулост, и када је многима изгледало да је распад армије неизбежан. И у тој, на изглед безнадежној, ситуацији Мишић је био оптимиста, јер је добро познавао српског војника; знао је да има тренутака када и најхрабрији беже, али је исто тако знао да се пољуљани борбени дух и самопоуздање трупа 1. армије могу повратити, и неуморно се дао на посао. Немајући другог избора до да своје преморене јединице прикупи, среди, одмори и попуни, он их је, противно наредби Врховне команде, 29. новембра 1914, извукао из тесног додира с непријатељем и повукао на положаје западно од Горњег Милановца. Три дана доцније Мишић је, ценећи подробно све елементе оперативне ситуације, дошао до закључка да је наступио повољан тренутак за прелазак у општу противофанзиву. Истога дана обавестио је Врховну команду да ће 1. армија 3. децембра изјутра прећи у напад, наносећи главни удар правцем Ручићи–Проструга. Војвода Путник је одобрио ову одлуку и наредио да и остале армије пређу у офанзиву. Тако је, на

иницијативу Живојина Мишића, отпочела противофанзива српске војске (било је то управо у тренутку кад су европске телеграфске агенције очекивале вести о њеном коначном слому), која је довела до највеће српске победе у току Првог светског рата (у Колубарској бици српска војска је заробила 43.000 аустроугарских војника, подофицира и официра и запленила преко 140 топова). Најзначајнију улогу у овој бици одиграла је 1. армија и њен командант, генерал Живојин Мишић, који је, три дана по завршетку битке, добио чин војводе.

У веома тешким одбрамбеним операцијама, које је српска војска водила против аустроугарских, немачких и бугарских снага, у јесен 1915. године, Мишић је, целисходном организацијом одбране и правовремено предузетим кратким и снажним противнападима, у простору Горњи Милановац, Чачак, Ваљево, осујетио намеру фелдмаршала Макензена да обухвати лево крило српске војске у долини Западне Мораве и спречи њено повлачење долином Ибра. Пошто његов предлог – изнет на историјским седницама команданата српских армија у Пећи – да се на Косову прикупе све расположиве снаге и пређе у противофанзиву, није био прихваћен (оцењено је да стање српске војске не даје никакве изгледе на успех), Мишић је, уз велико лично залагање, провео 1. армију преко Рожаја, Андријевице и Подгорице до Скадра. Маршујући тешким и беспутним тереном, по снежној вејавици, с пропалим и оскудним оделом, гладни и физички крајње исцрпљени, његови војници, подофицири и официри масовно су умирали, али су, у садејству са савезничком црногорском војском, успешно заштитили десни бок главних снага српске војске за све време њеног повлачења преко Црне Горе и Албаније на Јадранско приморје.

На том дугом и изузетно напорном одступном маршу и сâм војвода Мишић се тешко разболео, па је по доласку у Скадар упућен на лечење. У првој половини јануара 1916.

године искрцао се у Бриндизију, а одатле отпутовао у Напуљ и Рим, где је извесно време остао на лечењу и опоравку, да би одатле, на позив маршала Жофра, отпутовао у Француску и обишао Западни фронт. Почетком 1916. по други пут је примио команду над српском 1. армијом и у Горничевској бици поново испољио квалитете неуморног прегоаца и даровитог војсковође, због чега је после ослобођења Битоља одликован највећим енглеским одликовањем – Орденом св. Михаила и Ђорђа I степена.

Највећи успех војводе Мишића после Колубарске битке везан је, међутим, за победоносну савезничку солунску офанзиву, у којој је српска војска исписала једну од најславнијих страница своје богате ратне историје. У тој офанзиви Мишић је, као начелник штаба српске Врховне команде, сарађивао са савезничким командантима на дефинитивној изради операцијског плана, а у његовој реализацији показао право мајсторство у пројектовању и извођењу сложених маневарских комбинација. Главни терет те офанзиве носила је српска војска, која је, ојачана са две француске дивизије и тешком артиљеријом, пробила (15–17. септембра 1918. године) немачко-бугарски фронт на Добром пољу и Козјаку и у силовитом налету до 21. септембра избила на Вардар у простору Градског. Мада су крила и бокови српских армија, због тако дубоког продора и спорог напредовања француских и енглеских снага код Битоља и Дојрана, били угрожени, Мишић је без колебања издао наређење да српска војска настави енергично надирање, што је 29. септембра принудило бугарску војску на капитулацију. У наставку операција српска војска је, извршавајући Мишићеву директиву да „треба дрско продирати, без починка, до крајњих граница могућности људске и коњске снаге“, без предаха гонила разбијене аустроугарске и немачке трупе, остављајући главне савезничке снаге на ризичном одстојању (око 200 километара). Упркос томе, и изричитом захтеву команданта савезничке Источне армије Франше д’Епера да се привремено заустави наступање

српске 1. армије, Мишић је одобрио одлуку команданта те армије, војводе Петра Бојовића, да нападне и заузме Ниш. У оштрим тродневним борбама (10, 11. и 12. октобра), 1. армија је потукла бројно надмоћнију немачку 11. армију и, ломећи последњи отпор Централних сила на Балкану, 1. новембра ушла у Београд. Овај тријумфални марш српске војске са врхова Мегленских планина до Саве и Дунава, и даље до Арада, Темишвара, Баје и Печуја, као и бриљантно командовање српском 1. армијом у (за Србију) најдраматичнијем периоду Првог светског рата, уврстили су војводу Мишића у ред највећих војсковођа тога рата и ратне прошлости уопште. Оцењујући улогу српске војске у савезничкој солунској офанзиви, председник британске владе Лојд Џорџ у својим мемоарима истиче да неодољиво јунаштво с којим је српска војска – предвођена једним „од најталентованијих генерала Првог светског рата, војводом Мишићем“ – извршила пробој Солунског фронта и да то „представља један од најсјајнијих подвига овога рата“.

После завршетка рата и демобилизације Врховне команде Мишић је постављен за начелника генералштаба нове југословенске војске, али његов рад на организацији те војске није дуго трајао. Због тешке и неизлечиве болести упућен је у Француску на лечење. Тамо је, на основу памћења, које га ни у последњим данима није изневерило, са њему својственом истрајношћу ужурбано писао своје успомене, као да је предосећао да му се ближи крај. Желео је да потомству остави забележено своје богато ратно искуство. Смрт га је у томе прекинула 20. јануара 1921. Његове успомене су остале незавршене. У њима нема Брегалнице, Цера, Дрине, Колубаре, Горничева и Доброг поља. И поред тога, оне су драгоцен извор за разумевање друштвено-економских и политичких збивања у Србији друге половине XIX и првих деценија XX века, а посебно за упознавање организацијских, формацијских и доктринарних принципа на којима је изграђена српска војска и српска војна мисао тога доба.

Мишићев недовршени рукопис откупио је 1925. године Генералштаб бивше југословенске војске, али га није објавио, вероватно због тога што није био завршен. Рукопис је чуван у Архиву Војноисторијског института, међу откупљеном грађом, готово пет деценија, да би се први пут појавио у нашој јавности тек 1969. године, као засебна књига у издању Војно-издавачког завода. Радећи, по службеној дужности, на припреми тога рукописа за штампу, у њему смо извршили извесне језичке, правописне и стилске поправке, у духу савременог правописа, али смо настојали да сачувамо аутентичност сваке Мишићеве мисли. Будући да већ остарели и оболели војвода није располагао никаквим личним белешкама, архивском грађом, ни другим изворима толико потребним за ову врсту посла, он је на крају појединих поглавља назначио какве би допуне у његов рукопис требало унети да би читаоци добили потпунију представу о описаним догађајима. У духу тих сугестија, унели смо испод основног текста извесна објашњења, допуне и шире коментаре појединих историјских догађаја. Наше напомене обележене су редним бројевима од 1 до 70.

У прилогу, који носи наслов *Уз усйомене војводе Мишића*, покушали смо да у основним цртама осветлимо улогу и лик војводе Мишића у судбоносним тренуцима Првог светског рата, а нарочито његову улогу у Колубарској бици, у којој је стекао бесмртну славу. У овом новом издању Мишићевих успомена¹ проширили смо тај део текста у жељи да нашој јавности пружимо што потпунију слику о животу и четрдесетогодишњој плодној делатности легендарног српског војсковође Живојина Мишића, на оживотворењу националноослободилачких стремљења српског народа.

Др Саво Скоко

¹ Ради се о петом издању, БИГЗ, Београд, 1985. према којем је приређена ова књига..

I

ДЕТИЊСТВО И ШКОЛОВАЊЕ

СЕЛО СТРУГАНИК И ЊЕГОВИ СТАНОВНИЦИ

На 25 километара југоисточно од Ваљева, у срезу колубарском, на размеђини реке Копљанице и западне притоке реке Рибнице, налази се село Струганик. На домаку Маљена и Сувобора земљиште је испреламано многим вртачама и оскудно водом. То је разлог због кога је село раштркано по појединим падинама заклоњеним од опаког северца и кошаве, који често дувају у овом брдовитом пределу, а куће грађене у близини ма и најмањег изворчића воде. Као и свуда у брдовитим пределима Србије, становници овог малог села одувек су тежили за груписањем својих земљишних поседа око својих домова. Некако је у природи становника овога краја да у близини своје куће не трпе ни најбољег суседа са имањем. Оно што је његово желео је да му је све на оку. Не воли разбацаност и тумарање до свог удаљеног поседа, макар и добрим путевима. Сваки од њих је неуморан радник само ако му је имање груписано да га може лако надгледати и без сметње обрађивати.

Струганичани уопште не воле мешавину и врло нерадо трпе туђинца у својој близини. Такмиче се у раду и обрађивању имања. Виде ли у некога нешто добро и боље, упињу се свим силама не само да га достигну, већ да га у том послу и престигну. Гоњени таквом тежњом, они су уопште немилостиви према својим укућанима, терајући и јурећи све на рад. Од овога нису поштеђене ни жене, девојке па чак ни деца млађа од 10 година. Чим деца наврше

шест година старости, она су чувари оваца, коза, говеда и свиња, а мало старији мушкарци већ су водичи волова при орању, влачењу, превлачењу обраних усева, довлачењу дрва итд. Због оваквих потреба, Струганичани нерадо дају децу у школу. У прилог оваквих њихових схватања и поступака с децама иде и та околност што су им црква и школа доста удаљене од села, у једном кршевитом склопу реке Рибнице. Кад већ на основу законских прописа морају децу упућивати у основну школу, они једва чекају да је деца заврше, како би им била од помоћи у њиховим пољским радовима. Није никакво чудо што је до сада само један једини становник тога села могао да умакне отуда и да продужи даље, више школовање.

У раније време отићи до Ваљева за њих је био догађај, а о одласку у Београд или коју другу варош да и не говорим. Мало је било мушкараца тога времена који су Београд познавали, а о њиховим женама, правим мученицама, не треба ни да говоримо. Жене и одрасле девојке не само да су заједно с мушкарцима подносиле све пољске тежачке радове, осим косидбе, већ су у задрузи биле без икаквог права. Сваки мушкарац је имао право да се врло осорљиво понаша према њима, па чак и да их који пут и опаучи, што је разуме се, пролазило без икаквог протеста. Ниједан Струганичанин за живу главу у друштву неће ословити своју жену њеним именом, као ни жена свога мужа. Оне су за мужеве „она“, а мужеви за жене „он“.

Пође ли човек од куће са својом женом, било на рад у поље, било где у госте, она носи торбу и корача за њим на пет до шест корака. За све време пута једва ако проговори коју реч.

Ето такви су углавном Струганичани.

Становници овог села доселили су се у овај крај из околине Дурмитора још пре 150-200 година. Моји преци, по презимену Каљевићи, доселили су се из села Тепца са ју-

жних обронака Дурмитора. И данас у том селу има Каљевића.

Становници Струганика подељени су углавном у четири фамилије: Каљевићи – доцније по презимену мога деде Мише названи Мишићима; Мачури – Николићи; Шутуље и Пауновићи. Најмногобројнија је фамилија Каљевића. На просторији Каљевића постоје још две мање породице: Арнаутовићи и Перовићи.

Мачури бораве у близини изворнога дела Копљанице на њеној десној обали; Шутуље у близини изворнога дела Станине реке на њеној левој обали, а Каљевићи – Мишићи и Пауновићи на водомеђи између поменутих река *a chaval* (с обе стране) главнога друма Баћенац–Мионица, дакле, сви на десној обали реке Рибнице.

У времену мог детињства и док није изашао закон о *йойесима*² Струганичани су били богати сточарством свих врста. Имали су доста свиња, оваца, говеда, коза и коња, као и доста велике просторије обрасле шумом. Највише је било церова, граница (врста храста), букви, јасена, ораха, брезовине, јасика, разног жбуња, јабука, крушака, трешања, шљива. Све ово могаше се одржавати благодарећи околности што су сељаци сва своја имања ограђивали врљикама и плотовима тако да је стока могла преко целог дана и ноћи остати на паши и ноћивати у својим ограђеним пашњацима, а у јесен и по њивама са којих су плодови скинути, те није било потребно ангажовати већи број чобана за чување стоке. Сеоске, општинске и окружне шуме чували су сами сељаци и окружни пандури. У позну јесен, кад се саберу пољски усеви, сељаци су, немајући других послова, редовно предузимали поправљање својих ограда,

² Део земљишта – више њива или ливада – ограничен природним границама (рекама, потоцима, путевима и сл.), или које нека општина или група људи загради, називао се *йойес*. Сваки потес имао је свој назив, који је употребљаван при описивању парцела. (В.: Вуков речник.)

утркујући се при томе ко ће бољу и сигурнију ограду подићи и одржавати на свом имању.

Пре појаве потеса по селима не беше великих кавги и свађа, већ више песме, узајамних добрих односа и поштовања. Сваки путник сматрао је, безусловно, за своју дужност да за собом затвори вратнице на путу како не би стока прелазила у туђа имања. Ко то не би учинио цело би село сазнало за тога злонамерника кога би полицијска власт у најкраћем времену пронашла и подвргла строгој казни. Сељаци су ограђивали и своја дворишта лепом оградом са великим капијама на улазима, које су увек биле затворене и налазиле се у исправном стању. При отварању и затварању тешке вратнице су јако шкрипале, што је био знак укућанима да неко долази, те би момчадија и чељад излетала из куће да виде ко то долази.

Нема сумње да су многобројне ограде изискивале већу сечу шуме, али је, с друге стране, то био и подстрек за обнављање и боље неговање шуме на властитим имањима.

Појава закона о потесима уништила је ограде. Због тога су почеле јаке свађе, кавге и читаве борбе с тучом по њивама које је тешко било сачувати да туђа стока не упадне и штету учини. Пошто су дечаци били немоћни да савладају велики број стоке у разграђеним имањима, издвајан је све већи број одраслих за чување стоке на штету сређивања пољских имања. Из тог разлога отпоче нагло умањивање стоке и сточарства. Појава закона о потесима изазивала је савременицима тога доба тешке уздахе за својом добром стоком, коју су морали отуђивати. Од тога времена настаде по нашим селима лучење свиња, овнова, угојених волова итд., што у домаћинске вредне домове унесе велике суме новаца у жеженом злату – ћесарске дукате, а ређе сребрне талире, рубље и „цванцике“. Ишло се бољем, а постигло се горе и убитачније. Тако му је то уопште кад се жели да се туђа култура на силу наметне оним крајевима који је не